

МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВАНИЯ ЗА СЪЩНОСТТА И СПЕЦИФИКАТА НА СОЦИАЛНАТА РАБОТА

доц. д-р **Ицка Дерижан**
Бургаски свободен университет

METHODOLOGICAL BASIS OF THE NATURE AND SPECIFICITY OF SOCIAL WORK

Assoc. Prof. Dr. Itska Derijan
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Статията представя авторски подход за методологията на социалната работа, с обосновка на научните социални подходи, целите и принципите на социалната работа. Извежда се авторска теза за значението на социалния подпомагащ процес не като потребителска, а като дейност – социална протекция.

Ключови думи: *социална работа, технология, технологични подходи, обект, предмет, цели, принципи.*

ABSTRACT: The article produces an author's approach for the methodology of the social work, with a validity of the scientific social approaches, the purposes and the principles of the social work. An author's thesis is deduced for the meaning of the social assisting process not as consumer's, but as an activity – social protection.

Key words: *social work, technology, technological approaches, object, subject, aims, principles*

Като научна и академична дейност социалната работа е сравнително ново направление за България. За времето от последните 10-15 години тази специалност успя да промени нагласите на работещите в сферата на социалното подпомагане, както и тези на самите ползвателите на социалните услуги. От неизвестна професия, практикуването на която беше на принципа „Работа в краен случай, когато всички институции са изчерпали ресурсите си с дадения клиент”, социалната работа се утвърди като модерна професия, с подготвени за целта специалисти, с възможности за практическа реализация в различни области у нас и в чужбина.

За да бъде възможно по-детайлното разглеждане на социалната работа, е необходимо да се подходи научно – с уточняване на понятийния апарат, на компонентите на един по своята същност технологичен процес на тази комплексна и разностранна дейност.

Етимологията на понятието „технология” е гръцка – от „техне” (правила за водене на полемика, риторика). По този начин риториката още от древността се превръща в онази целенасочена и системно организирана стратегическа дейност, която се определя като **технология** (В. Георгиева, 1995 г.).

В процеса на историческото развитие това понятие разширява своето съдържание и сфера на проявление – от чисто риторично до трудово и промишлено интерпретиране в качеството си на „техника“ и „технология“, т.е. операционализиране на отделните етапи на трудовата дейност (пак там).

Социалната сфера е широко поле за проява и развитие на различни по вид и характер процеси на общуване, свързани с живота на човека в макро и микросредата. В този смисъл необходимостта от специфични технологии за реализацията на целите на социалната работа е повече от очевидна. Тяхното изучаване и прилагане се свързва както с развитието и конкретизирането на социалните науки към социалната работа, така и с характера и динамиката на социалната практика. Не случайно Schwartz определя технологичния помагач процес като „приложна теория“ (по П. Паризов, 2000 г.). Според автора тя е динамично единство от схващания, които включват три концептуални **подсистеми**:

- Първата – обединяваща и организираща аспектите на социалната реалност, съобразно научните постижения;
- Втората – определяща и концептуализираща специфичните ценности и цели;
- Третата – формулираща взаимосвързаните принципи на действие.

Определянето на подпомагащия процес на социалната работа като приложна теория има изключително важно значение за развитието на тази научна и практическа област. Чрез тази интерпретация за нейната същност тя излиза извън рамките на конкретната социална дейност и помощ на хората в неравностойно положение и се превръща в **системен и целенасочен процес на динамично взаимодействие между нуждаещия се (клиент) и социалните системи (семейство, училище, болница, трудов колектив, специализиран дом и т.н.)**. Допълнително тя включва и **изследователско направление**, което обогатява теорията и практиката чрез издигане и проверяване на хипотези, диагностициране на всеки случай и прогнозиране на бъдещото развитие. Така социалната работа и съпътстващите я научни области и дисциплини имат всички основания да се превърнат в съвременна научна и приложна социална област.

Същност на социалната работа

Както вече беше подчертано, социалната работа е обширна област, която обхваща различни направления – научни постижения, специфични ценности и цели, взаимосвързани принципи на действие. Като научно – приложна област тя се развива в последните години и това донякъде обяснява терминологичните несъответствия, наличието на различни концепции и схващания относно нейната същност и функции.

По същество социалната работа е **специфична, хуманистично ориентирана дейност, насочена към балансиране на междуличностните отношения в обществото чрез изграждане на алтруистични чувства, нагласи и стереотипи на поведение както от страна на нуждаещия се, така и от страна на предлагащия**

помощ. Като професия и наука тя се възприема, освен с всичко това и като типова технология за оказване на помощ, която носи и определено удовлетворение и личностно възнаграждение.

Подходи в социалната работа

В литературата се очертават някои основни виждания и подходи, всеки от които по свой начин интерпретира същността, целите и характера на социалната работа:

На първи план това е *рефлексивно-терапевтичното виждане*, което определя социалната работа като форма на социална интервенция, която насърчава всяка от социалните институции да отделя внимание на отделната личност, на осъзнаването на Аз-а, на качествата и способностите на всекиго и, зачитайки правата и достойнството му, да насърчава стремежите му към себеизява и реализация. Основната задача на социалния работник е да се разкрият максимално личните качества на всекиго и на основата на стимулирането им и позитивната оценка и самооценка, да се развият умения за междуличностно общуване и регулация на поведението и живота за пълноценна реализация (Е. Тодорова, 1999 г.)

На втори план е *индивидуално – реформисткото виждане*, според което социалната работа по своята същност е алтруистична дейност, насочена към подпомагане на индивида в усилията му за приспособяване и по-добра реализация в средата. Така Scharodlow (1994г.) я определя като професионална дейност, която осигурява на индивида, семейството и групата възможност да идентифицират своите лични и социални проблеми, както и проблемите си със средата; помага им да се справят с трудностите чрез поддържащи, рехабилитационни, защитни или корективни действия; осигурява социалното благосъстояние и отговаря на по-широките социални нужди за равни възможности на представителите на всяка възраст, пол, полово предпочитание, раса, култура, убеждения на всеки човек с физически и умствени ограничения; носи отговорност за защита на уязвимите и упражняването на власт до определено равнище. По смисъла на това определение социалната работа се възприема по-скоро като дейност, насочена към създаване на оптимални условия за взаимно приемане на групата и нуждаещия се от помощ (клиент), на основата на взаимната толерантност и алтруизъм, отколкото рефлексивните и терапевтични цели, които си поставя първият подход.

На трети план е популярно виждането, известно като *социалистическо-радикален подход* в социалната работа (по Е. Тодорова, 1999г.). Основната цел на представителите му е да постигнат не толкова личностов растеж или терапия и рехабилитация, колкото базисни социални промени в обществото с траен проективен в бъдещето резултат на социума, насочен към стимулиране на интеграцията на индивида в системите от социални, професионални и културни отношения на макросредата.

Модели на социалната работа

Известният изследовател по социална работа L. Shulman (1994 г.) определя модели за социална работа, които по същество са в основата на подходите и типове технологии в практикуването на социалната работа:

1. Интеракционен модел. Той е описан за първи път през 1961 г. От W. Schwartz. В него човекът, който се нуждае от помощ се приема като личност, която има собствен енергиен ресурс, приема собствени задачи и се извява като субект в подпомагащия процес. Социалният работник от своя страна се оценява също като субект със собствена индивидуалност, детерминирана от такива характеристики като манталитет, компетентност, социален статус, Аз-изявата и т.н. Двата субекта в подпомагащия процес са взаимно свързани и взаимозависими в рамките на специфичната „реципрочна” система. Резултатът от съвместните им усилия е както рехабилитацията и интеграцията на клиента, така и професионалната реализация на социалния работник. Интеграционният модел предполага излизането на социалната извън рамките на частично стимулираща и мотивираща взаимоотношенията и поведението на индивида и средата.

2. Медицински модел. Това е тристранен процес за организиране на познавателната активност на специалиста, която се определя в операциите изследване, диагноза, лечение и заключение (прогноза). Не се използва често в социалната работа, тъй като самата му характеристика предполага диагностични и терапевтични функции, които сами по себе си са приоритет на други специалисти (лекари, психолози, психиатри), а не толкова на социалния работник.

3. Модел „практик-изследовател”. Най-общата и кратка дефиниция за този модел е умението на социалния работник да анализира и оценява собствената си практическа дейности да прави обобщения на практическия си опит. Тази формулировка предполага много добра теоретична и практическа подготовка на специалиста, която да му служи за фундамент при постигане на целите му, съпроводена с развитие на личната му познавателна дейност – умения да вижда и отделя проблема, да подбира и използва методи за неговото изследване, да оценява и обобщава резултатите и на тази основа – да извършва прогноза, която е с проективен характер.

4. „Феминистки” модел на социалната работа. Той засяга на пръв поглед не толкова глобални проблеми на изследователската област – неравномерно положение на жени в обществото и спецификата на социалната работа в него. Моделът предполага широк обхват от проблеми на жените – малтретирани, безнадеждно или хронично болни, поставени в положение на расова или полова сегрегация и др.

Наличието на различни виждания за същността на социалната работа само по себе си е положително. По този начин се разкриват възможности за оценяване на социалните явления и роли на социалния работник и превръщането на социалната работа от стихийно и епизодично проявяване на съпричастност и милосърдие в научнообоснована, практически организирана и законово регламентирана, професионална дейност.

В интерес на научната добросъвестност е необходимо да се направи уточнението, че по отношение на същността и характера на социалната работа като научна и учебна дисциплина все още няма единно мнение. Терминологичното несъответствие се простира в определения като „социални дейности”, „социално подпомагане”, „социална педагогика”, „социална рехабилитация”, „социална работа”. Всяко

от тези определения има своята логика и носи определено съдържание и акцент, които намират израз в самата формулировка.

Без да вземам категорично становище (а и едва ли е необходимо, тъй като практиката сама ще направи своя избор), ще уточня, че с оглед на целите на настоящата разработка, по-подходящ се оказва терминът социална работа, тъй като на този етап той относително добре покрива очакванията по отношение на:

- междудисциплинарен курс за теоретична подготовка в областта на социалните науки;
- приложни знания за поставяне на цели, стратегии и технологии за постигане на целите;
- изграждане на конкретни умения за работа с клиента (деца възрастни) на основата на компетентност, себеопознаване, манталитет и алтруизъм.

Обект и предмет на социалната работа. Цел и принципи на социално подпомагация процес

Разработването на тази част от разработката има голямо значение за уточняването на общия концептуален модел на социалната работа. Както е известно, **обект на социална подкрепа са лицата (деца или възрастни) в неравностойно положение**. Да се уточни обаче кога един човек е в равностойно и кога – в неравностойно положение се оказва много сложна задача по няколко причини:

1. Равностойността и неравностойността сами по себе си са недостатъчно определени понятия, тъй като все още няма единно мнение относно критериите за оценяване на тези състояния. Позоваването на субективните оценки и самооценки е твърде неточно, тъй като често пъти това, което е недостатъчно и неравностойно за един, е напълно удовлетворително и даже *цел* за друго.

2. Равностойността и неравностойността са динамични явления. При промяна на причините (външни и вътрешни), които ги поражда, може да се премине от едното състояние в другото. Това се отнася преди всичко до причини от временен характер (безработица, емоционални загуби, проблеми на социалното функциониране, емиграция и др.). В случаите на неравностойност, причинена от трайни увреждания на физическия и психически статус на организма (вродени или придобити), е трудно и дори невъзможно да се говори за преминаване в състояние на равностойно положение.

3. В практиката често се преплитат две понятия, свързани с неравностойността – неравностойно социално положение и лица със „специални нужди”. Това деление е условно, тъй като често пъти при хората, които се намират в неравностойно положение, се припокриват причините за него. Например физическите или психическите увреждания стават причина за тежки емоционални кризи в семейството да последват раздяла, безработица, смяна на местоживеенето и т.н. Така лицето се дефинира и като социално неравностойно.

Посочените основания за **обекта** на социалната работа позволяват да се изведе една дефиниция, която е авторска и следователно подлежи на коментиране, обогатяване и дори различни гледни точки: **Неравностойно положение на човека**

е такова физическо, психическо и социално функциониране, което му пречи да живее пълноценно, в добро самочувствие и заради което се нуждае от разбиране и подкрепа (социална протекция).

Предмет на социалната работа са всички интервенции (нормативни, финансови, образователни, социални, психологически и др.) **от страна на социалния работник**, които са насочени към постигане на основната цел на социално подпомагания процес – **интегриране на неравностойния човек в системата от социални отношения чрез преодоляване на неравностойността, а там, където е невъзможно – чрез корекция и компенсация**. Специфично за системата на социалния подпомагач процес е, че тя действа в съчетание с други системи – социални, образователни, педагогически, терапевтични, рехабилитиращи и др. Освен това за разлика от други аналогични системи тя има начало (възникване на социалния проблем) и край (преодоляване на проблема).

Реализацията на целта се извършва чрез принципите. Те са „основни положения, изходни начала” (Claus, 1989 г.), които регламентират социалната работа и осигуряват ефективност и резултатност на целия процес. Характерно за принципите в социалната работа е, че те се подчиняват на формулираната цел и се проявяват в система и едновременно, тъй като веднъж комплектовани, те се спазват едновременно. Нарушаването или пренебрегването дори само на един от тях води до нарушаване целостта на системата на социална работа и следователно – до ниска, дори липса на ефективност.

Най-общи принципи за социална работа:

1. Съобразяване с възрастовите и индивидуални особености на получаващия помощ. Този принцип изисква преди да се пристъпи към разработване на системата от социални услуги, която ще се предлага на нуждаещия се да се отчетат реалните му възрастови и индивидуални особености, тъй като е известно, че при хората в неравностойно положение се отчитат отклонения от нормата – физическа, психическа и социална. Само съпоставимо с нормата, може да бъде разбрано отклонението и да бъде създадена система от мерки за преодоляването или компенсирането му.

2. Оптимизиране на физическото, психическото и социалното развитие на всеки получаващ помощ. Да се спазва този принцип означава да се осигурят възможности на всеки получаващ помощ за най-пълно (според собствените му възможности) развитие.

3. Съобразяване с интересите на получаващия помощ. Принципът изисква създаване на всички реални условия за оптимално развитие на всеки нуждаещ се, в съответствие с неговите действителни възможности и интереси. В противен случай системата няма да има онзи ефект на „социална протекция” и всички мерки ще действат в посока, често пъти противоположна на целта на социалната работа.

4. Постъпателност и непрекъснатост на подпомагания процес. Подпомагания процес започва с възникването на социалния проблем и завършва с неговото

преодоляване. През цялото време обаче социалният работник изпълнява основните си роли и осигурява равномерното протичане на отделните фази на процеса.

5. Дискретност (конфиденциалност). Това е особено важно изискване за социалния помагач процес, независимо дали се отнася до деца или възрастни. Неговото формулиране се налага от регламентираният от законите изисквания за поверителност при решаването на отделния социален случай. Нарушаването на принципа за дискретност се допуска единствено в случаите, когато се прилага съдебно решение.

6. Единство и единодействие на институциите и субектите. Принципът изисква непрекъсната координация на действията между държавните институции (социални служби, Дирекция Социално подпомагане, Агенция по заетостта, детски педагогически стаи, МКБПОППНП, Дирекция Бюро по труда и т.н.), социалният работник и най-близкото обкръжение на човека (семейство, колеги, приятели, медицински екип и др). Той предполага уеднаквяване на целите и стратегиите между всички субекти на социалния подпомагач процес.

7. Принцип на изпреварващото действие. Спазването на този принцип означава да се търсят механизми за превантивно – прогнозираща дейност, т.е. да се разпознае и овладее потенциалната опасност и да се реагира адекватно, за да се избегне рисковата ситуация.

Предложеният авторски подход изразява убеждението, че социалният процес, който лежи в основата на социалната работа, по своята същност е типова технологична система, с категорично изразен индивидуален подход към всеки отделен случай, операционализирана по отношение на обект, предмет, цели и принципи.

Литература:

1. Георгиева, В., Основи на технологичната култура, Благоевград, 1995.
2. Дерижан. И., Технология на социалната работа с деца, Благоевград, 2001.
3. Дерижан, И., Съвременни тенденции в технологичния процес в социалната работа с деца, сп. Асклепий, 2001.
4. Дерижан. И., Перспективи на европейското включване в социалната работа чрез участието на социалния работник в интегриращия процес, Бургас, 2006.
5. Дерижан, И., Модулно продължаващо обучение по социална работа в контекста на съвременните европейски тенденции, Бургас, 2006.
6. Дерижан. И. Социалната работа с деца – съвременни концептуални и технологични детерминанти, Бургас, 2008.
7. Паризов, П. Технология на работа с възрастни хора и инвалиди в системата на социалното подпомагане, Благоевград, 2000.
8. Тодорова, Е., Реалната помощ, Варна, 1999.
9. Трашлиев, Р., Г. Колев, И. Дерижан, Детето като предмет на социалната работа, Шумен, 2003.
10. Шулман, Л. Изкуството да се помага на индивиди, семейства и групи, С., 1994.
11. ред. Claus, G. Worterbuch der Psychologie, Leipzig, 1989.
12. Scharodlow, St. Practical Skills for Workes. University of Sheffield Press, 1994.